

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΚΡΟΚΟΣ

Ο αρχιτέκτονας της γαλήνης

Η αναδρομική έκθεση του αρχιτέκτονα και ζωγράφου **Κυριάκου Κρόκου** επαναφέρει το θέμα της απαξίωσης της αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα και θα δώσει την ευκαιρία στο ευρύ κοινό να έρθει σ' επαφή με το έργο ενός ανθρώπου που ανέδειξε με τον καλύτερο τρόπο το ελληνικό τοπίο και τα ντόπια υλικά. Από τον **Σταύρο Διοσκουρίδη**.

«Ο ΑΓΑΠΗΜΕΝΟΣ γιος της μάνας του, ο αριστοκράτης της Σχολής Αρχιτεκτόνων - τον καιρό που σπουδαζε στο ΕΜΠ -, ο ωραίος στη μαρφή και στο παράστημα Κυριάκος Κρόκος, καλλιτεχνικό μιάλο ανώτερης τάξης, ευαίσθητος ζωγράφος και προικισμένος αρχιτέκτονας, ήταν ίσως ο καλύτερος της γενιάς μας, με έργο που τον ανέδειξε έναν από τους σημαντικότερους εκπαιδευτικούς της νεότερης αρχιτεκτονικής αυτού του τόπου». Έτσι ξεκινάει το κείμενο του αρχιτέκτονα Γιώργου Μακρή στο βιβλίο *Για τον Κυριάκο Κρόκο*. Ενθύμηση που κυκλοφόρησε πριν από μερικά χρόνια. Η αναδρομική έκθεση του αρχιτέκτονα και ζωγράφου Κυριάκου Κρόκου που διοργανώνεται στο Μουσείο Μπενάκη από τις 25/05 μέχρι τις 27/07/2012 φέρνει ξανά στο προσκήνιο έναν σημαντικό και αφανή Έλληνα του προηγούμενου αιώνα. Επαναφέρει, επίσης, τη συζήτηση για τη θέση της αρχιτεκτονικής σ' έναν τόπο που, παρά την εγγενή ομορφιά του, επιμένει καθημερινά να γίνεται όλο και πιο άσχημος.

Ο Κυριάκος Κρόκος γεννήθηκε το 1941 στον Πλάτανο της Σάμου. Όλα τα σχολικά χρόνια θα τα περάσει στο νησί, που αποτελεί μια από τις βασικές του αρχιτεκτο-

νικές επιρροές. «Ο Κυριάκος έχει βιώματα ενός ανθρώπου που μεγάλωσε στην ύπαιθρο. Έτσι, μπαίνοντας στην αρχιτεκτονική γνωρίζει ήδη την παραδοσιακή αρχιτεκτονική, που είναι ένα σχολείο τεράστιο. Κατανοεί τις βαθύτερες δομές της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής», λέει ο επί χρόνια συνεργάτης του Γιώργος Μακρής. «Ο χώρος όπου θα κτιζόταν ένα κτίριο ήταν για εκείνον καθαριστική πηγή έμπνευσης. Η αγάπη και ο σεβασμός στο τοπίο, στη φύση, πηγάζουν κυρίως από τα νεανικά του βιώματα από ένα ωραίο και πλούσιο σε παραδόσεις νησί», γράφει στην έκδοση του Ικάρου ο συνεργάτης και φίλος του Γιώργος Δρίνης. Περνάει στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και παίρνει το δίπλωμά του το 1967. «Μπαίνοντας στο Πολυτεχνείο, με εντυπωσίασε το κτίριο της Αρχιτεκτονικής Σχολής, επιβλητικό και λαμπερό μαζί. Σήμερα αισθάνομαι ότι είχα την τιμή πέντε χρόνια να μπαίνω σ' αυτό και στενοχωριέμαι όταν, καμιά φορά, πηγαίνοντας εκεί, το βλέπω κακοποιημένο», θα πει ο ίδιος σε συνέντευξή του στον Κυριάκο Κοσμό το 1990 για το περιοδικό «La Mía Casa». «Εχωίριζε από σπουδαστής. Δεν ήταν κάτι που φάνηκε μετά. Φάνηκε από την αρχή. Εκ των υστέρων, που δούλεψα μαζί

Αυτό που προκύπτει από το έργο του είναι ότι διατυπώνει ένα προσωπικό λεξιλόγιο, συνδυάζοντας μνήμες, υλικά, χρώματα, φως, σκιά σε μια ενότητα.

του, θεωρώ πως ίσως ήταν ο καλύτερος αρχιτέκτονας που είχαμε ποτέ, μεταπολεμικά. Ιδιαίτερος άνθρωπος, εσωστρεφής, απόλυτος. Άνθρωπος με χιούμορ και με ειρωνεία πολλές φορές. Πολύ έντονη για πράγματα που δεν ενέκρινε και δεν του άρεσαν. Αλλά και ωραίος άνθρωπος. Επιβλητική φυσιογνωμία. Από εκείνους που έβλεπε και δεν μπορούσε να περάσει απαρατήρητος. Αυτό, σε συνδυασμό με την καλλιέργειά του, με τη δεινότητά του την καλλιτεχνική - ήταν και ζωγράφος εκτός από αρχιτέκτονας», αναπολεί ο Γιώργος Μακρής.

ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΣΤΟ ΠΑΡΙΣΙ

Αφού εργάζεται στη Σχολή Ζαχαρόκη, εγκαταλείπει στις αρχές της δεκαετίας του '70 την Ελλάδα για το Παρίσι. Εκεί περνάει την ώρα του στα μουσεία, γνωρίζει τους Φλαμανδούς ζωγράφους, την αρχιτεκτονική του Le Corbusier, και φυσικά τον Γιάννη Τσαρούχη. Γίνεται μαθητής του ή, καλύτερα, «παραγίος» του, και ο Τσαρούχης τον εκτιμά πολύ για τις σχεδιαστικές του ικανότητες. «Ήταν το 1970 που γνώρισα τον Τσαρούχη και μαθήτευσα ένα διάστημα κοντά του. Πέρα από τη δυνατότητα που μου δόθηκε να καλλιεργήσω την κλίση

Ένας αυστηρός και λιγόλογος αρχιτέκτονας, αλλά κι ένας ζωγράφος με ουρανούς

πρωτοτύπα διαπερνώνε χρώματα τρυφερά και ονειρικά

μου στη ζωγραφική, βοηθήθηκα απ' αυτόν το μεγάλο άνθρωπο να καταλάβω ότι δεν υπάρχει άλλος δρόμος από τον ίδιο τον εαυτό μας, που είναι ριζωμένος στο φως, που αποκάλυψε στα μάτια μας τον κόσμο όταν ήμασταν μικροί. Τότε που όλα μας τυλίγαν μαγικά...», αναφέρει ο ίδιος ο Κρόκος.

Ο ΣΤΡΑΤΕΥΜΕΝΟΣ ΠΟΙΗΤΗΣ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ

Το 1972 επιστρέφει στην Ελλάδα και το 1976 ανοίγει το γραφείο του. Εκείνη την εποχή ο μοντερνισμός κυριαρχεί στην Ευρώπη και οι Έλληνες αρχιτέκτονες, όπως ο Κωνσταντίνιδης, προσπαθούν να δημιουργήσουν την δική τους αισθητική, ξερκίζοντας επιφανειακά, αλλά όχι ουσιαστικά, το φάντασμα του Πικιώνη. Η αρχιτεκτονική του δραστηριότητα αφορούσε κυρίως μελέτες κι επιβλέψεις ιδιωτικών έργων, ενώ συμμετείχε με επιτυχία και σε αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς. Από τις βραβευμένες εργασίες του ήταν το Βυζαντινό Μουσείο Θεσσαλονίκης (Α' Βραβείο 1977) και η συμμετοχή του στον διεθνή διαγωνισμό για το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης (επαινός 1990). Η μελέτη του Βυζαντινού Μουσείου παρουσιάστηκε στην τρίτη Βιεννάζ «Αρχιτεκτονικής Δημοσίων Κτιρίων» στο κέντρο Ρομπιδού (Παρίσι 1990). Το κτίριο βραβεύτηκε από το Ελληνικό Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής ως υπόδειγμα δημόσιου κτιρίου στην Ελλάδα (Αθήνα 2001). Έργα του, όπως το θέατρο της Οδού Κυκλάδων στην Αθήνα, η κατοικία Βέττα στη Φιλοθέη, το Βυζαντινό Μουσείο Θεσσαλονίκης, η μελέτη για το Νέο Μουσείο της Ακρόπολης, το ιδιωτικό Μουσείο Φασιανού στην Αθήνα, η κατοικία Ανδρεάδη στη Χαλκιδική και άλλα, είναι δημοσιευμένα σε ελληνικά και ξένα αρχιτεκτονικά περιοδικά. Δείγματα της ζωγραφικής του δουλειάς είχε παρουσιάσει σε ομαδικές εκθέσεις. Το φθινόπωρο του 1996 ο Κυριάκος Κρόκος εκπροσώπησε την Ελλάδα στην έκτη Βιεννάζ Αρχιτεκτονικής της Βενετίας, εκθέτοντας τα πιο αντιπροσωπευτικά από τα έργα του.

«Αυτό που προκύπτει από το έργο του είναι ότι διατυπώνει ένα προσωπικό λεξιλόγιο, συνδυάζοντας μνήμες, υλικά, χρώματα, φως, σκιά σε μια ενότητα. Ταυτόχρονα, αυτό το επιτυγχάνει με μια ιδιαίτερη και πολύ προσωπική διαδικασία που είναι άγνωστη για τα σημερινά δεδομένα. Μόχθος, τρομερή προσπάθεια και κυρίως μια συνεχή παρουσία στο έργο: είτε αυτό είναι το σχεδιαστικό είτε η σχέση με τον πελάτη», τονίζει ο αρχιτέκτονας Δημήτρης Διαμαντόπουλος και συνεχίζει πως «είναι ένας αυθεντικά σύγχρονος και διεθνής Έλληνας. Αυτό συνιστά για μας τη μεγάλη του συνεισφορά. Είναι διαχρονικός χωρίς ίχνος γραφικότητας και είναι πάρα πολύ σημαντικό το ότι κάνει μια ελληνική αρχιτεκτονική που έχει τις ρίζες της στα βιώματά μας, αλλά συνάμα είναι και μοντέρνα. Καταθέτει με παραγμένο μια ολοκληρωμένη αρχιτεκτονική με συμπυκνωμένο ελληνικό απόσταγμα. Δεν είναι μόνο συγκινητικό ωραίο αλλά και πνευματικά. Αναδεικνύει όχι μόνο την ομορφιά αλλά και το πνεύμα που υπάρχει μέσα στην υλη». Ο Γιώργος Μακρής υπερτονίζει τον μόχθο, λέγοντας πως «εδώ μιλάμε για μια στράτευση. Δεν μιλάμε για αρχιτέκτονες, μιλάμε για οπαδούς και για πιστούς της αρχιτεκτονικής. Γιατί η αρχιτεκτονική, όπως την έκανε ο Κρόκος και όπως την έκανα εγώ, ήταν ένα είδος αφιέρωσης. Πως πάει ένας μοναχός στο Άγιον Όρος και αποτραβιέται από τα εγκόσμια. Κάπως έτσι. Ήταν μια αφοσίωση, ένας σκοπός, ένας στόχος σε αυτό που πιστεύαμε. Αυτό, όμως, πολλές φορές συνέβαινε εις βάρος της ταπείας μας, της υγείας μας, εις βάρος της σχέσης μας με ανθρώπους,

γιατί πολλές φορές χρειάζεται να κοντραριστεί πάρα πολύ για να υποστηρίξεις πράγματα σε μια χώρα όπου η αρχιτεκτονική ήταν πάντοτε αποξωμένη. Τον Κυριάκο, ειδικά, δεν θα τον έβριζα στην κατηγορία των ανθρώπων που είναι επηρεασμένοι από κάπου. Αξίζει να πει κανείς ότι ανοίγει έναν δικό του δρόμο, βασισμένο σε στοιχεία που ανήκουν στον δικό μας τόπο. Πιστεύω σε αυτόν. Δεν αισθανόταν καλά να πάει να κάνει αρχιτεκτονική στην Ιαπωνία. Εκτός κι αν πήγαινε να δείξει πως γίνεται η αρχιτεκτονική στην Ελλάδα. Υπάρχουν διάφορες απόψεις που λένε ότι την αρχιτεκτονική μπορείς να τη φυτέψεις

οπουδήποτε. Εγώ δεν το πιστεύω. Νομίζω ότι ο τόπος, η κουλτούρα, το κλίμα, οι άνθρωποι, η ιστορία κ.λπ. αναμφίβολα επηρεάζουν την αρχιτεκτονική. Ό,τι γίνεται εδώ δεν μπορεί να γίνει αλλού. Και αντίστροφα».

«Ένα ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ύφος. Γιατί αρχιτεκτονική χωρίς ύφος δεν υπάρχει. Πρόκειται για μια ποιητική αρχιτεκτονική γραφή που με τη διεξοδικότητα της στη βαθιά ουσία των πραγμάτων διεσώζει ευεργετικά στον νου και στην ψυχή μας. Μας γαληνεύει και ταυτόχρονα μας ταυτίζει. Πρόκειται για το κοίταγμα εκ των έσω με τα μάτια της ψυχής», καταθέτει ο Διαμαντόπουλος, κάτι που ταυριάζει απόλυτα με αυτό που έχει γράψει ο Νίκος Στεφάνου: «Ένας αυστηρός και λιγόλογος αρχιτέκτονας, αλλά κι ένας ζωγράφος με ουρανούς που τους διαπερνώνε χρώματα τρυφερά και ονειρικά... Τη γαλήνη αυτή την πα-

ρακολουθείς να σου ευφραίνει τη ματιά. Αυτή η γαλήνη, όμως, παρατηρείς πως έγινε με κανόνες που τους διαπερνώνε νόμοι. Κανόνες και νόμοι που τους δημιουργούσε ο ίδιος με τα έργα του».

«Δεν υπάρχουν σωστά υλικά, υπάρχει σωστή σχέση των υλικών».

«Κανένας, μα κανένας αρχιτέκτονας στην Ελλάδα δεν έχει μπορέσει να δείξει την ποίηση που υπάρχει κρυμμένη μέσα στα υλικά», υποστηρίζει ο Διαμαντόπουλος. Ο ίδιος έλεγε ότι δεν έχουν σημασία τα υλικά αλλά οι μεταξύ τους σχέσεις. Ο Γιώργος Μακρής θυμάται πως «ο Κυριάκος ήταν ένας από τους ανθρώπους που αντι-

πράγματα που κοιτούσαμε, διάφορα τυποποιημένα τούβλα κ.λπ., γίνανε δείγματα επί δειγμάτων και καταλήξαμε τελικά σε αυτό το συμπαγές τούβλο, φτιαγμένο ένα-ένα, όπως το έκαναν παλιά, γιατί τότε δεν υπήρχε στην αγορά. Τελικά, πέτυχε και ως υλικό, γιατί από τότε το έχω δει να χρησιμοποιείται πολλές φορές». Η διάρκεια των υλικών και το πως θα φθαρούν όμορφα ήταν από τις πιο σημαντικές παραμέτρους. Άλλωστε, κάθε ιδέα που είχε την αξιολογούσε από τον τρόπο που θα συμπεριφερόταν η υλη μετά από δέκα χρόνια. Μεγάλη εκτίμηση είχε και για τους τεχνίτες. «Είχε τον τρόπο να τους εμπνέει. Αυτό είναι μια τέχνη μεγάλη. Να μπορείς να κάνεις τον τεχνίτη να μην είναι αποστασιοποιημένος, αλλά να συμμετέχει σ' έναν κοινό, υψηλό στόχο, μαζί σου. Και τότε», όπως υποστηρίζει ο ειδικός κ. Μακρής, «οι τεχνίτες κάνουν θαύματα».

Ο ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΚΡΟΚΟΣ

Ζωγράφιζε από μικρός στη Σάμο. Για την αρχιτεκτονική έλεγε ότι «έχει ζόρι» όχι μόνο γιατί τον παιδεύε αλλά γιατί του έτρωγε χρόνο από τη ζωγραφική. Ο ζωγράφος και φίλος του Νίκος Στεφάνου υποστηρίζει για τη ζωγραφική του πως «όπως στην αρχιτεκτονική του, έτσι και στη ζωγραφική του μας έβριζε σ' έναν ονειρικό κόσμο, μαγικό, τελείως προσωπικό. Αν και παθιασμένος παρατηρητής, η ζωγραφική του ήταν σαν εκ του μη οντος, συνέθετε τα έργα του με χειρονομίες που, μαλονότι η σοβαρότητα της σκέψης του σε όλες τις στιγμές είχε μια αυστηρή κι ελεγχόμενη παιδικότητα, εντούτοις, με αποδραση από τους κανόνες, μας εξομολογούνταν την τρυφεράδα του με χρώματα και συνδυασμούς. Απ' τις επισκέψεις του στο τοπίο ξεκαθόριζε τις μεριές του εαυτού του και με πινελιές ορεξάτες μας χορταίνε ευχαρίστηση».

Η ΕΚΘΕΣΗ

Η Λέτη Αρβανίτη Κρόκου, συντροφος του αρχιτέκτονα, βρίσκεται πίσω από τη διοργάνωση της αναδρομικής, μαζί με τη σκηνογράφο Λίλη Πεζανού. Η έκθεση διατρέχει επιλεκτικά όλο το έργο του Κρόκου, αρχιτεκτονικό και ζωγραφικό. Περιλαμβάνει πρωτότυπα σχέδια, σκίτσα και μακέτες από τις μελέτες, καθώς και φωτογραφίες από τα κτίρια που ανεγέρθηκαν. «Προσπάθησα να δείξω πράγματα που είναι πιο ιδιαίτερα και που κανείς δεν δείχνει. Σκίτσα απλά, ας πούμε. Η έκθεση έχει γυρω στα 15 αρχιτεκτονικά θέματα, μεταξύ των οποίων το Βυζαντινό Μουσείο Θεσσαλονίκης, ο διαγωνισμός για το Μουσείο της Ακρόπολης και αρκετές κατοικίες. Πολλά από αυτά είναι από εκείνα που εκτέθηκαν στην Βιεννάζ της Βενετίας το 1996», λέει η κ. Κρόκου. Ο Δημήτρης Διαμαντόπουλος πιστεύει πως είναι μια σημαντική έκθεση επειδή «πρέπει να αντιπαρατεθεί στον τρόπο που παράγεται σήμερα αρχιτεκτονική. Ο Κυριάκος με το έργο του δείχνει πόσο σημαντική είναι η αρχιτεκτονική για τον άνθρωπο και την κοινωνία. Από την άλλη, δείχνει ότι αυτή η αρχιτεκτονική δεν μπορεί να παραχθεί ως ένα επάγγελμα που ισοδυναμεί με όλα τα άλλα που ασχολούνται με τις κατασκευές. Σήμερα τα αρχιτεκτονικά έργα δεν τα παίρνουν οι καλύτερες προσφορές, αλλά οι φτηνότερες. Έτσι, για παράδειγμα, το Βυζαντινό Μουσείο του Κυριάκου δεν θα μπορούσε να έχει γίνει. Δυστυχώς, κοινωνία που δεν λειτουργεί δεν είναι σε θέση να παράγει αρχιτεκτονική».

λαμβάνονταν τις αρετές όλων των υλικών. Ήταν μάστορας, ας πούμε, στην ανάδειξη της υλικότητας ενός έργου. Γι' αυτόν, π.χ., ο σοβάς δεν ήταν υποδεέστερος του μπετόν, ή το μπετόν, ας πούμε, του ξύλου. Όλα τα υλικά τα ήξερε και τα εκτιμούσε. Περιφρονούσε μια μεγάλη κατηγορία υλικών που έχουν εισβάλει στην αρχιτεκτονική, θεωρώντας τα ευτελή. Για παράδειγμα, περιφρονούσε τη γυψοσανίδα, γιατί θεωρούσε πως ήταν συνώνυμο της ευτελείας. Παρ' όλα αυτά, θα τη χρησιμοποιούσε όπου χρειαζόταν. Στο Βυζαντινό Μουσείο Θεσσαλονίκης ψάξαμε πολύ για να βρούμε ένα ειλικρινές υλικό. Το μάρμαρο είναι επιδερμίδα, είναι δομικό υλικό, είναι φορέας, είναι όλα μαζί. Από μέσα μέχρι έξω. Έτσι, κάναμε μια μεγάλη προσπάθεια να βρούμε κάτι που να βγάζει από μέσα του φως. Και φως βγάζουν μόνο τα φυσικά υλικά. Σε αντίθεση με άλλα